

27.2.2012

הנדון: חוות דעת מומחה בנושא המצב העכשווי בדרום סודאן

שלום רב,

שמי די"ר אירית בק ואני חוקרת בנושאי אפריקה במרכז דיין לחקר המזה"ת ואפריקה ומרצה בחוג להיסטוריה של המזה"ת ואפריקה באוניברסיטת תל אביב. אחד מאזורי התמחותי באפריקה הוא סודאן, נושא לגביו הרציתי בפורומים שונים ומגוונים בארץ ובעולם ופרסמתי מספר מאמרים בעברית ובאנגלית. בשנים האחרונות אף חקרתי לעומק את נושא מעורבות המדינה הסודאנית במשבר דארפור, וספרי בנושא זה עומד להתפרסם בקרוב בארצות הברית. בעקבות התמחותי זו והמוניטין שלי כחוקרת בכירה בנושאים הקשורים לסודאן, ברצוני להביע את דעתי לגבי מצבה העכשווי של מדינת דרום סודאן והאתגרים המורכבים הניצבים בפניה, זאת לנוכח כוונת מדינת ישראל לגרש באופן גורף את תושבי דרום סודאן במהלך התקופה הקרובה.

בסקירה של מרכז דיין שהתפרסמה בינואר האחרון תחת הכותרת South Sudan-Six months on, סקרתי היבטים שונים במצבה של המדינה הצעירה, שישה חודשים לאחר קבלת העצמאות. טענתי שם כי בעוד ב-9 ביולי 2011 רגש העולם כולו מלידתה של אומה חדשה שנוצרה מתוך אחת ממלחמות האזרחים האכזריות והמתמשכות של המאה העשרים, וסמלה את ניצחון הן השאיפה לעצמאות והן המעטים על הרבים, הרי שבתוך זמן קצר נתשפה מציאות קשה ביותר, המעמידה סימני שאלה רבים לגבי עתידה של מדינה זו. אמנה בקצרה מספר אתגרים מרכזיים העומדים בפני המדינה הצעירה:

1. אתגרים ביטחוניים חיצוניים - בשבועות האחרונים מתגברת ההערכות לגבי היתכנותה של מלחמה בין המדינה הדרום סודאנית לשכנתה הצפונית הרפובליקה של סודאן (ממנה נפרדה דרום סודאן בעקבות משאל העם שנערך בינואר 2011). הערכות אילו התחזקו גם בעקבות הצהרתו המפורשת של נשיא הרפובליקה של סודאן עומר אל-באשיר ב-7 לפברואר השנה, לפיה "האקלים כעת קרוב יותר לאקלים של מלחמה מאשר לזה של שלום". נושא המחלוקת העיקרית בין שתי המדינות הוא הפקת ושינוע הנפט, המהווה את המשאב המרכזי בכלכלתן. מרבצי הנפט המרכזיים נמצאים באזור המדינה הדרומית, ובעיקר באזור Abyei הממוקם בין שתי המדינות. בהסכם השלום הכולל (CPA) שנחתם בין ממשלת סודאן לבין התנועה לעצמאות דרום סודאן (SPLM) בשנת 2005, הוסכם כי השתייכותו של האזור לצפון או לדרום תקבע לפי משאל עם שיערך בו. משאל עם זה לא התקיים עד היום, והמאבק על שיוכו של חבל ארץ עשיר בנפט זה ממשיך להעיב על יחסי שתי המדינות. בנוסף, בהיותה מדינה ללא מוצא לים (landlocked country) העברת הנפט מדרום סודאן מתבצעת כולה דרך שטחי צפון סודאן, עד לנמלים משם מתבצע שינוע הנפט למדינות היבואניות. כתוצאה מהחלטת ממשלת הצפון להעלות את המיסים על חביות הנפט הדרום סודאני העוברות בשטחה, הודיעה ממשלת דרום סודאן על הפסקת יצור הנפט. התקווה כי סין, לה אינטרסים מרכזיים באזור עקב היותה יבואנית הנפט המרכזית וגורם חשוב בכלכלת שתי המדינות, תצליח לתווך בין הצדדים ולהגיע לפשרה, הולכת ומתפוגגת עקב הקצנת העמדות של שני הצדדים. הסכנה היא כי הכרזת מלחמה גלויה תוביל להחרפת הסכסוך הקיים באזורי הגבול בין שתי המדינות, ולסכנה של עקירת אוכלוסיות רבות וחשיפתן לסכנות של מוות, פציעות ורעב. על השפעת קונפליקט זה על קבוצות אוכלוסייה בדרום סודאן יורחב בהמשך.

מתוך מחקרי המתמשכים בנושא, עלי להוסיף ולציין כי ממשלת הצפון בהנהגת עומר אל-בשיר ידועה בשיטות האלימות בהן היא נוקטת לדיכוי מרידות, כולל תקיפות אוויריות בשילוב של פעולות הצבא הסודאני והתקפות המליציות מקומיות הפועלות בתמיכתה על ריכוזי אוכלוסייה אזרחית. הנשיא אל-בשיר אף היה לנשיא המכהן הראשון בעולם שהואשם בשנת 2009 בפשעים כנגד האנושות ע"י בית הדין הבינלאומי לפשעים (ICC), האשמה שבהמשך אף הומרה לרצח עם. מכאן, יש בסיס סביר להניח כי ממשלת צפון סודאן לא תהסס לנקוט בשיטות דומות כנגד תושבי יריבתה הדרומית בכלל, ותושבי האזורים העשירים בנפט בפרט. יתרה מכך, מהיכרותי המעמיקה עם מהלכיה של ממשלת סודאן (הצפונית) במהלך העשור האחרון ביחס להסכמים רבים עליהם היא חתומה, אין בהסכם אי-תוקפנות בין ממשלות הדרום והצפון (*non-aggression pact between Sudan and South Sudan*, 13 February 2012 available at: www.unhcr.org/refworld/docid/4f3e29122.html) משום הבטחה לקיומו של ההסכם וליציבות בין שתי המדינות.

2. אתגרים מבית - בנושא זה קיימות שתי קטגוריות עיקריות, האחת קשורה להרכב האתני-דתי של האוכלוסייה של האוכלוסייה והשנייה לבעיותיה הכלכליות האקוטיות של המדינה הדרום סודאנית.

א. במשאל העם שנערך ב-9 לינואר 2011 נבחר סאלווה קיר מאירדיט (Salva Kiir Mayardit) ברוב גורף לעמוד בראשה של המדינה בדרך, והיה לנשיאה הראשון של דרום סודאן לאחר יציאתה לעצמאות. קיר הוא ממנהיגיה של הצבא/התנועה הסודאנית העממית לשחרור (SPLA/M), אשר במהלך כשני עשורים הובילה את מאבק השחרור. לאחר העצמאות, ה-SPLM הייתה למפלגה הדומיננטית במערכת הפוליטית, והשתלטה על עמדות כוח רבות. מבחינה אתנית, קיימת דומיננטיות לקבוצת הדינקה (Dinka) בעמדות הכוח הפוליטיות, הצבאיות והכלכליות של המדינה החדשה. בקרב בני קבוצות אתניות אחרות, תמרוכזים ברובם באזורי מרכז המדינה, קיימים חששות עמוקים לגבי מעמדם במדינה המתהווה. ואכן, במהלך שנת 2011 דווח על קרבות בין קבוצות מיליציה חמושות המתנגדות לתוצאות הבחירות, לבין ממשלת דרום-סודאן, אשר גבו חייהם של מאות אזרחים, לרבות נשים וילדים ועשרות אלפים אחרים נעקרו ממגוריהם. בנוסף, מקרים רבים של מאבקים בין קבוצות אתניות מדווחים לאחרונה. כך, למשל, במדינת *Junglei*, הגדולה והמאוכלסת מבין 10 מדינות הדרום, דווח באחרונה על מעגל האלימות של התקפות הדדיות, הרג, שריפת כפרים, חטיפת נשים וילדים וביזות הרכוש בין שתי קבוצות אתניות, ה-Lou Nuer and Murle, שהשפיע על-פי הערכות של האו"ם על כ-120,000 אנשים. לפי הערכות של פקידים מקומיים אלפי אנשים נהרגו בשבועות האחרונים אולם האו"ם מסר שנוכח השטח הגדול שבו מדובר והעובדה שהאירועים קרו אך לאחרונה, קשה כעת לספק מספר מדויקת של הקורבנות.

גורם נוסף לחוסר יציבות ולסכנה לאזרחיה של דרום סודאן אינו קשור ישירות למתרחש בתוך המדינה, אך מייצג את הסכנה של אפקט הזליגה (spillover) של קונפליקט ממדינה אחת לשכנתה. בגבולה המערבי של דרום סודאן מהווה תנועת ה-Lord's Resistance Army (LRA) (שמנהיגה אף הוא נאשם ע"י ה-ICC בפשעים נגד האנושות) סכנת האלימות גורמת לפגיעה ביכולתה של האוכלוסייה האזרחית לקבל מזון, המוסיפה נדבך נוסף לקשייה של דרום סודאן לספק את צרכיה האלמנטאריים של אוכלוסייתה.

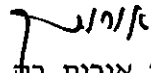
ב. נתונים מדויקים לגבי היבטים שונים בכלכלתה של דרום סודאן עדיין אינם זמינים במדדים בינלאומיים עקב הזמן המועט שחלף מאז עצמאותה. עם זאת, כבר בשלב זה ברור כי בפני המדינה החדשה עומדים אתגרים כלכליים עצומים, וחלקים משמעותיים באוכלוסייתה אף ניצבים בפני סכנת רעב. ביום 8.2.2012 פרסמה תכנית המזון העולמית (World Food Program - WFP) ביחד עם הארגון למזון ולחקלאות (Food and Agriculture Organization) דו"ח המזהיר כי הקונפליקט הנמשך בדרום סודאן, ביחד עם יכול מועט,

הביאו למצב בו מיליוני אנשים נמצאים על סף משבר חמור של רעב. לפי הדו"ח מספר האנשים שנמצאים במצב של חוסר בטחון תזונתי עלה ב-40% מאז השנה שעברה ועומד כעת על 4.7 מיליון (מתוך 10,625,176). כמיליון אנשים זקוקים לסיוע דחוף במזון. במדינה הנטולה כמעט לחלוטין תשתיות מכל סוג, לרבות תשתיות תעבורה, העברת סיוע לאוכלוסיות רבות קשה ביותר. לכך נוספים הקונפליקטים האתניים בתוך המדינה והקונפליקטים החיצוניים, אשר מקשים על הגעה לאזורים רבים. ארגוני סיוע בינלאומיים אף נמנעים מלהגיע לחלק מהאזורים עקב הסכנה הנשקפת לעובדיהן שם.

גורם משמעותי נוסף המהווה עול כלכלי עצום על המדינה הצעירה הוא חזרתם של הפליטים. במהלך כארבעה עשורים גרמה מלחמת האזרחים בין הצפון לדרום לעקירתם של כארבעה מיליון איש מדרום סודאן, ברובם לאזורים שונים בצפון סודאן. מאות אלפי אנשים אשר בעבר היו תושבי הדרום או שיש להם קשר אחר לדרום (לפי הערכות האו"ם כ-500,000) עתידים לעזוב את סודאן ולעקור לדרום סודאן עד ל-8.4.2012 בהתאם לאולטימטום של ממשלת סודאן. הגירה זו תטיל עול עצום על כלכלתה של המדינה הצעירה, אשר כפי שנראה כעת אינה מסוגלת לספק צרכים אלמנטאריים ביותר של אוכלוסייתה הנוכחית.

לסיכום, בשבעת החודשים שחלפו מאז עצמאותה של דרום סודאן ועד עתה, מצטברות עדויות משמעותיות לגבי סכנות של מלחמות פנימיות וחיזוניות הניצבות בפני רבים מתושביה של המדינה החדשה. סכנות אלו מקצינות את המצב הכלכלי הרעוע של דרום סודאן, מדינה שכמעט מחצית מתושביה תלויים בסיוע מזון חיצוני, ואוכלוסיות רבות אף נתונות לסכנה של רעב. לפיכך, גירוש גורף של תושבי דרום סודאן הנמצאים בישראל עלול לחשוף אותם לסכנות שונות, לרבות סכנה של רדיפות פוליטיות ומאבקים על רקע אתני, ואף למצבים של עוני קיצוני ורעב. מדיניות ראויה, להערכתך, היא להמתין ולראות מה יהיה המצב בהמשך.

בכבוד רב,

ד"ר אירית בן, חוקרת במרכז דיין לחקר המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל אביב